

Askanas, Kazimierz

Działalność naukowa Towarzystwa Naukowego Płockiego w czterdziestoleciu PRL - cz. I

Notatki Płockie 29/3-120, 20-25

1984

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Działalność naukowa Towarzystwa Naukowego Płockiego w czterdziestolecu PRL - cz. I

Przedstawiony zarys nie ma charakteru dokładnego sprawozdania, ma jedynie na celu zorientowanie w zakresie i rodzajach działalności naukowej Towarzystwa w ostatnim czterdziestoletnim okresie jego dziejów.

Kilka wcześniejszych publikacji dotyczących historii Towarzystwa Naukowego Płockiego,¹ omawiających przejawy jego działalności w różnych okresach czasu, powoduje, że przedstawiony zarys nie może być wolny od powtórzeń, aczkolwiek temat ten jest węższy od sprawozdań obejmujących ogólną działalność Towarzystwa, a poszerzony o okres lat ostatnich, dotychczas nie omawianych.

Druga wojna światowa dotknęła kraj przerażającymi w swym ogromie stratami materialnymi, wynikającymi z eksterminacyjnej polityki okupanta niemieckiego, zwróconej przeciw całemu narodowi polskiemu, szczególnie dotkliwej w dziedzinie nauki. Poza poległymi w działaniach wojennych, liczni, często wybitni uczeni polscy, utracili życie na skutek organizowanych przez okupanta „akcji”, jak określano zbiorowe morderstwa ludzi nauki (Sonderaktion Krakau, akcja A-B, egzekucja w Babim Jarze pod Lwowem, na Nowym Zjeździe w Warszawie, oraz liczne inne morderstwa zbiorowe — 2232 egzekucje masowe i indywidualne).²

W pierwszym okresie powojennym, gdy na Zachodzie nastąpił niebywały w swym zakresie i natężeniu postęp, określany mianem rewolucji naukowo-technicznej, w Polsce przystąpiono do odbudowy nauki w zrujnowanym i wyniszczonym przez okupanta kraju, w sytuacji utraty znacznej liczby wybitnych uczonych i zahamowanego przez sześć lat wojennych rozwoju kadr młodych naukowców.

Bardzo szybki start powojennej nauki polskiej stanowił w tych warunkach wręcz nieprawdopodobne osiągnięcie.

W wyzwolonym Płocku³ odbudowa ruchu naukowego, który w okresie międzywojennym płynął nurtem wprawdzie dość głębokim, ale bardzo wąskim, opierał się bowiem na małej grupie zgromadzonych w Towarzystwie Naukowym Płockim intelektualistów, wydawała się zupełnie niemożliwa. Towarzystwo Naukowe wskutek szczególnie nasilonego na terenie włączanego do Rzeszy Płocka, biologicznego wyniszczania inteligencji, utraciło nieomal połowę swych członków, w tym prawie całą grupę zajmującą się działalnością naukową. W mieście nie posiadającym poza seminarium duchownym wyższych uczelni, przy bardzo wąskim kręgu

osób mających możliwość zajęcia się pracą naukową, starania o uruchomienie takiej działalności spotykały się z zupełnym niepowodzeniem. Założono wprawdzie pracownię humanistyczną, niosącą pomoc nauczycielstwu i uczącej się młodzieży, zorganizowano parę odczytów i wystaw, jednak nawet najskromniejszej działalności naukowej nie udało się rozpocząć mimo starań Zarządu. Praca naukowa nadal, jak stwierdzono, „leżała odłogiem”.⁴

Aczkolwiek Zarząd Towarzystwa uruchomił Bibliotekę i włączył Towarzystwo Naukowe Płockie w ramy organizacyjne PAN, powojenne sprawozdania TNP podnosiły, że działalności naukowej w Płocku nie można zainicjować.⁵ Wypowiedź taką złożył nawet prezes Towarzystwa na specjalnym posiedzeniu w Prezydium Rady Narodowej, podając, że brak sił naukowych w mieście wyklucza rozpoczęcie pracy naukowej, a możliwe i celowe są tylko popularne odczyty.⁶

W początku roku 1955 w związku z projektowanymi uroczystościami Millenium Państwa wysunięto potrzebę określenia okresu powstania Płocka. Zaproszeni w tej sprawie na konferencję z przedstawicielami władz: działacz społeczno-polityczny, Tadeusz Gierzyński i zajmujący się dziejami miasta Kazimierz Askanas, postawili tezę, że ustalenia tego rodzaju wymagają badań archeologicznych i historycznych, w związku z czym wysunęli koncepcję powołania w tym celu specjalnej Komisji⁷. Instytucja taka pod nazwą Komisji Badań nad Powstaniem i Rozwojem Płocka, do której poza wymienionymi zaproszono (w różnych okresach): Franciszka Dorobka, Czesława Gutrego, Kazimierza Jakubowskiego, Krystynę Mierzejewską, Ludwika Śmigiełskiego i Jana Wańkiewicza, powołana została do życia w marcu 1955 r. na posiedzeniu TNP przy udziale działaczy społecznych i ukonstytuowała się 13 kwietnia 1955 roku, przy czym zebrani wybrali przewodniczącym Komisji Kazimierza Askanasa. Przewodniczący sugerował, że powołanie Komisji dla ustalenia okresu powstania Płocka należy wykorzystać dla zainicjowania w mieście ruchu naukowego, którego mimo upływu dziesięciu lat od zakończenia wojny, nie dało się dotychczas zapoczątkować. Jednocześnie przedstawił plan badań dotyczących powstania i rozwoju Płocka, założeń pracy naukowej w ośrodku pozaakademickim oraz projekt wydawania pisma naukowego.⁸ Część Komisji uważała plany te za mało realne, a nawet, uznając celowość działania Komisji,

Tadeusz Gierzyński ocenił je jako przekraczające możliwości Płocka. Przedstawione plany pracy spotkały się pełną dezaprobatą niektórych przedstawicieli Zarządu Towarzystwa Naukowego Płockiego, a przede wszystkim prezesa, który określił projekty Komisji jako „megalomanię małego miasteczka”, mogącą wobec braku szans urzeczywistnienia skompromitować Towarzystwo.

Projekt zaś wydawania własnego pisma oceniono jako wręcz utopijny i naruszający poczucie zdrowego rozsądku.⁹

W tym stanie rzeczy Komisja rozpoczęła samodzielną działalność w celu stworzenia w Płocku stałego regionalnego ruchu naukowego opartego o opublikowane następnie założenia społecznej pracy naukowej, odpowiadające warunkom i możliwościom ośrodka pozakadernickiego. Podstawą założeń była dwukierunkowość działalności, polegająca na pracy własnej ośrodka oraz współpracy z placówkami akademickimi, którym w zakresach przekraczających lokalne możliwości pracy naukowej Komisja mogłaby nieść tylko pomoc organizacyjną i techniczno-naukową.¹⁰

Komisja uruchomiła kolejno badania w zakresie dwunastu dyscyplin: archeologii, inwentaryzacji architektonicznej, bibliografii, antropologii, źródłoznawstwa, historii, gwaroznawstwa, folkloru, dziejów sztuki, historii muzyki, socjologii i urbanistyki.¹¹ Niektóre z tych dziedzin były prowadzone siłami własnymi ośrodka, inne przy konsultacji naukowców z placówek akademickich. W zakresie tych prac, które przekraczały możliwości lokalne, Komisja ograniczała się tylko do roli służebnej w postaci ułatwień organizacyjnych i technicznych.

Uruchomienie badań archeologicznych należało do trudnych, a jednocześnie ważnych i pilnych osiągnięć Komisji, ze względu na konieczność ustalenia początków Płocka. Wobec tego, że plany Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN nie przewidywały w najbliższych latach badań w Płocku, Komisja uzyskała odpowiednie uchwały Prezydium MRN, a następnie Miejskiej Rady Narodowej, o pilnej społecznie potrzebie takich badań. Jednocześnie Komisja pobudowała i wyposażała z dotacji miasta i niektórych członków Komisji barak na mieszkania dla pracowników ekspedycji, magazyny i pracownie, zapewniła narzędzia, także maszyny wiertnicze, przygotowała materiały bibliograficzne, mapy gleboznawcze, plany i szkice, udzieliła pomocy organizacyjnej i finansowej. Dzięki życzliwemu, osobystemu poparciu profesorów Aleksandra Gieysztora i Stanisława Herbsta, Komisja uzyskała decyzję dyrektora IHKM, prof. Witolda Hensla, o rozpoczęciu wykopalisk. W zagajeniu konferencji sprawozdawczo-planującej badań regionu płockiego 30 IX 1956 r. prof. Hensel podkreślił wagę inicjatywy Komisji w tym zakresie.¹²

Prowadzone przez wiele lat prace archeolo-

giczne w Płocku, których wyniki ujawniały budowle kamienne od X wieku — palatia Bolesława Chrobrego, Masława i Władysława Hermana, stały się rewelacją na skalę co najmniej krajową. Według słów profesora Aleksandra Gieysztora wyniki wykopalisk nadały Wzgórz Płockiemu „rangę bez przesady wawelską”¹³, świadcząc o wielkim znaczeniu odkryć, a także o trafności inicjatywy Komisji. Badania archeologiczne¹⁴ mogły być prowadzone wyłącznie przez naukowe siły fachowe pod kierunkiem samodzielnego pracownika nauki (błędne działania na pracy wykopaliskowej nie dają możliwości naprawy). Pracownikom tym Komisja niosła tylko pomoc organizacyjną.

Z pracami archeologicznymi wiązała się konieczność rozpoczęcia badań architektonicznych najstarszych budowli płockich. Badania takie uruchomiła Komisja Badań we współpracy z Zakładem Architektury Politechniki Warszawskiej (1956—7)¹⁵, a następnie z Zakładem Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa Wydziału Sztuk Pięknych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Wyniki Prac Zakładu Architektury zostały udostępnione ekipie archeologicznej; cenne zdjęcia wykonane przez Zakład Toruński, znajdujące się w tekach TNP, były wielokrotnie wykorzystywane do publikacji.

Do wszystkich nieomal badań niezbędna była dokładna informacja dotycząca bibliografii regionu. Komisja uzyskała wykonanie bibliografii prasy płockiej do r. 1960. Opublikowano też w «Notatkach Płockich» bibliografię Mazowsza Płockiego¹⁶ (przerwaną na skutek rozpoczęcia tej samej akcji przez ośrodek przy Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Warszawie, który jednak nie był w stanie kontynuować tych zamierzeń). Ponadto ukazały się dwie cenne pozycje dotyczące bibliografii Estreichera: autorstwa Czesława Gutrego oraz Marii Kieffer-Kostaneckiej. Prace bibliograficzne wykonywane były siłami własnymi ośrodka, których kwalifikacje nie wymagały nawet kontaktów konsultacyjnych niezbędnych w innych działach pracy.

Za ważne przedsięwzięcie Komisji należy uznać rozpoczęcie badań antropologicznych.¹⁷ Mimo zastrzeżeń, że w kraju organizowano dotychczas badania antropologiczne tylko w wojsku i szkołach, nie udawało się ich jednak przeprowadzić na populacji ludności dorosłej obu płci oraz, że te kosztowne badania wymagają stawienia się kilkudziesięciu osób dziennie, prof. Ireneusz Michalski, wybitny antropolog polski, zdecydował się na rozpoczęcie tych badań w Płocku. Komisja udzieliła ekipie prof. Michalskiego pomocy finansowej i organizacyjnej, dostarczała do badań około 100 osób dziennie, zapewniła odpowiednie warunki pracy w terenie kilkunastu pracownikom biorącym udział w badaniach oraz około 100 przejazdów samochodami ciężarowymi, które udostępniły władze wojskowe.

Pracami badawczymi objęto około 6500 osób;

z terenu Płocka (1240) i powiatu płockiego (2002), gostynińskiego (1524) i płońskiego (759). Badania na terenach powiatu płońskiego, sierpeckiego, rypińskiego i lipnowskiego nie zostały zakończone. Niektóre fotografie z przeprowadzonych prac, przedstawiających szczególnie typowych osobników, zostały umieszczone w *Małej Encyklopedii Powszechnej*.¹⁸ Badania dały poważny dorobek w zakresie przedstawienia struktury antropologicznej ludności współczesnej, a poza tym na podstawie badań wykopanych szkieletów i czaszek uzyskano dane dotyczące typów antropologicznych okresu około X wieku. Według zamieszczonej w «Notatkach Płockich» publikacji prof. Michalskiego, wyniki zorganizowanych przez Komisję prac antropologicznych, stanowiących novum, jako pierwsza w kraju szczegółowa analiza, oparta na badaniach dorosłych obojga płci, może stworzyć zupełnie nowe horyzonty dla badań nad strukturą ludnościową Polski.¹⁹

Inną z wczesnych inicjatyw Komisji było zorganizowanie badań źródłoznawczych Mazowsza. Badania te rozpoczęte we własnym zakresie Komisji, a następnie pod kierunkiem prof. Stefana M. Kuczyńskiego, zostały przez tegoż profesora przejęte i przekazane Zakładowi Źródłoznawstwa Polskiego Uniwersytetu Łódzkiego. Komisja udzieliła Zakładowi subwencji i przekazała zdobyte wcześniej materiały w celu publikacji kolejnych tomów. Badania dały w wyniku skopiowanie 236 stron łacińskich listów, dokumentów pergaminowych i skatalogowanie 145 tekstów. Sporządzono też res gestae z archiwów Torunia i Gdańska, dotyczące dziejów Mazowsza w latach 1247—1530, w archiwum królewieckim (Kaliningrad), gdzie stwierdzono istnienie znacznej liczby niepublikowanych dotychczas listów i innych dokumentów.²⁰

Prace Komisji w dziedzinie historii, podobnie jak działalność bibliograficzna, były oparte w zasadzie na własnej pracy ośrodka. W wyniku osobistych starań członków Komisji uzyskano zgłoszenie znacznej liczby prac badaczy miejscowych oraz naukowców z ośrodków akademickich. Liczne odczyty, poświęcone także metodologii pracy naukowej historia, oraz prelekcje uczonych tej miary co profesorowie Aleksander Gieysztor, Stanisław Herbst, Stefan M. Kuczyński i inni, a także konsultacje naukowców, chętnie udzielane rozpoczynającym pracę badaczom, stanowiły ważne drogi formowania zainteresowań naukowych i, wraz z nieistniejącymi dotychczas możliwościami publikacyjnymi stworzonymi przez «Notatki Płockie», ułatwiały start początkującym badaczom. Świadczą o tym dowodnie liczne publikacje historyczne ośrodka (głównie w «Notatkach Płockich»).

Nawiązanie bliskiego kontaktu z profesorem Witoldem Doroszewskim, najwybitniejszym ówczesnym językoznawcą polskim, niezwykle życzliwie ustosunkowanym do pracy Komisji Badań, pozwoliło już w r. 1956 na rozpoczęcie

szeroko zakrojonych badań gwaroznawczych.²¹ Inicjatywa tych badań przyjęta została z dużym zadowoleniem przez profesora i całą współpracującą z nim grupę językoznawców. Komisja wydała drukiem na swój koszt obszerny kwestionariusz i rozesała je na teren 36 powiatów Mazowsza, do wszystkich szkół (w niektórych wypadkach także do proboszczy) i przesała wypełnione i skontrolowane kwestionariusze Zakładowi Językoznawstwa Polskiego PAN. W wyniku wieloletniej pracy zebrano 1 240 900 odpowiedzi, co dzięki zachowaniu bardzo gęstej siatki badawczej (od 2—5 km) pozwoliło na wydanie przez wskazany Zakład atlasu gwaroznawczego Mazowsza wielkiej wartości naukowej. Na tle analizy antropologicznej ustalenia gwaroznawcze w powiązaniu z wynikami prac folklorystycznych mają szczególne znaczenie dla badań struktur etnicznych i układów kulturowych terenów Mazowsza. Powiązania te są tym bardziej sugestywne, że niektóre linie podziałów gwar występują z nieoczekiwaną ostrością pokrywając się w pewnych zakresach z granicami antropologicznymi i folklorystycznymi.

Z tych też założeń powiązań kompleksów badawczych Komisja uznała za konieczne badania folkloru muzycznego, które zostały przeprowadzone pod kierunkiem niezmiernie zaangażowanego w tę pracę doc. Mariana Sobieskiego. Również w tych badaniach okazała się niezbędna akcja organizacyjna Komisji (przygotowania badań w terenie, transport i pomoc finansowa, szczególnie natężona w pierwszym roku współpracy). W wyniku kilkuletnich badań w około dwustu miejscowościach regionu zarejestrowano (łącznie) 1675 nagrań melodii wokalnych, 127 instrumentalnych, a ponadto dokonano licznych zapisów nutowych, nagrań bajek, gadek, dialogów i przemówień weselnych. Badania, które pozwoliły uchwycić znikające, a nawet zanikłe już dziś przejawy folkloru, wyodrębniły nieznane dotychczas typy melodyczne, odkryły rzadko spotykane zjawisko folkloru wtórnego,²² odrębności folklorystyczne Radziwia i Ziemi Gostynińskiej, korespondujące z wynikami badań antropologicznych i językoznawczych.

Obfite materiały znajdujące się w Państwowym Instytucie Sztuki (Warszawa), których wydania TNP nie podjęło się, zostały częściowo opublikowane w paru broszurach przez Wojewódzki Dom Kultury (bez wzmianki zresztą o pochodzeniu tych materiałów). Jak stwierdził doc. Sobieski badania folklorystyczne w powiązaniu z wynikami prac antropologicznych i językoznawczych dają poważne przesłanki do pełniejszego, nowego spojrzenia na ludność i historię regionu.²³ Rozpoczęte opracowania przerwał nieoczekiwany zgon doc. Sobieskiego.

Badania folkloru prowadzili też Jadwiga Gorzechowska i Kazimierz Askanas.²⁴

W przedmiocie badań choreograficznych regionu Komisja nawiązała kontakt z prof. Tadeuszem Zyglarem, lecz, mimo uży-

skania przez Komisję funduszy na ten cel i dokonanych przygotowań organizacyjnych, badania te nie doszły do skutku.²⁵

Dzieje sztuki regionu wzbogaciły się dzięki rozpoczętej przez Komisję pracy nad dziejami muzycznymi. Szczególne znaczenie ma tu niewielka, lecz o dużej wartości praca znakomitego znawcy muzyki polskiej, zwłaszcza kościelnej, ks. prof. Hieronima Feichta. Przybyły na prośbę Komisji profesor zbadał w Seminarium Duchownym i Bibliotece im. Zielińskich TNP średniowieczne zapisy nutowe (częściowo z notacją chejronomiczną) i w opublikowanym w «Notatkach Płockich» studium wskazał na poważne miejsce zajmowane przez Płock w średniowiecznej polskiej kulturze muzycznej.²⁶

Przeprowadzono również, częściowo siłami własnymi, a częściowo dzięki pomocy prof. Zofii Lissy, która na prośbę Komisji nadesłała do Płocka zespół starszych studentów muzykologii — prace inwentaryzacyjne muzykologów na terenie powiatów: płockiego, gostyńskiego, sierpeckiego, płońskiego i lipnowskiego. Komisja uzyskała ponadto pełną bibliografię prac znanego płockiego muzyka i pedagoga, Faustyna Piaska, oraz opracowanie jego biografii i twórczości, lecz ze względu na zbyt ostrą krytykę tego zasłużonego dla rejonu muzyka, kompozytora i pedagoga, postanowiono opracowania tego nie publikować. Wskutek nagłego zgonu prof. Kazimierza Starościńskiego, wybitnego muzyka i muzykologa, prowadzone przez niego na zlecenie Komisji prace zostały przerwane. Starania o uzyskanie wykonanej już ich części nie dały rezultatu. Na prośbę Komisji opublikowała pracę o muzyce płockiej Janina Kuczevska.²⁷ Autorami późniejszych publikacji z dziedziny muzyki byli Wanda Chrostowska i Marcin Kamiński.

Informacje o planowanej w Płocku budowie wielkiego kombinatu petrochemicznego, co zapowiadało zasadnicze przemiany społeczne, skłoniły Komisję do jak najszybszego przeprowadzenia badań socjologicznych, pozwalających uchwycić istniejący stan układów społecznych w ostatnim stadium ich stabilności. Zapewniłoby to punkt odniesienia dla przyszłych badań nad zachodzącymi w mieście zmianami. Wobec tego, że tylko dwie osoby miały w Płocku możliwość zajęcia się badaniami tego rodzaju (była w mieście tylko jedna wykwalifikowana specjalistka w sprawach socjologii), zaszła konieczność, po konsultacji z prof. Janem Szczepańskim, ograniczenia problematyki badań do robotników w głównych płockich zakładach pracy. Po wypracowaniu wstępnych założeń pracy, rozesłano kwestionariusze do 2445 robotników uzyskując 237 165 odpowiedzi. Otrzymane materiały w zestawieniu z odpowiedziami na późniejszą ankietę, dały możliwość bardzo udanego przedstawienia zmian społecznych zachodzących w procesie uprzemysławiania miast. Wysoki poziom pracy spowodował przejście jej przez Komitet Badań

Rejonów Uprzemysławianych PAN. Pracę autorki ukoronował doktorat i wydanie książki relacjonującej wyniki badań.²⁸

Również, rozpoczęte z tych samych przesłanek, lecz nieco później, badania kryminologiczne, których pierwsze próby publikowane były w «Notatkach Płockich», zostały następnie wydane na zlecenie KBRU PAN w postaci książki.²⁹

Ostatnią dyscypliną, którą projektowała się zająć Komisja Badań, była urbanistyka. Nawiązano w tym celu współpracę z profesorem Stanisławem Filipkowskim (Politechnika Warszawska), któremu doręczono uzyskane z Prezydium MRN kopie obfitych materiałów urbanistycznych i architektonicznych, zarówno w aspekcie historycznym i dotyczącym budownictwa aktualnego jak i projektów na najbliższą przyszłość. Rozpoczęta współpraca, do której zgłosiło akces paru miejscowych architektów, została nagle przerwana wskutek zgonu profesora.³⁰

Ważnym przejawem działalności Komisji była zorganizowana przy udziale Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN w dniach 30 XI — 1 XII 1956 r. konferencja sprawozdawczo-planująca badań regionu płockiego,³¹ pierwsza tego rodzaju, wykraczająca przy tym daleko poza obręb miasta, sesja naukowa w Płocku. W konferencji wzięło udział około 300 uczestników, w tym około 100 osób reprezentujących ośrodki naukowe, z uczonymi tej rangi co profesorowie: Doroszewski, Hensel, Gieysztor, Grubecki, Herbst, Karwasińska, S.M. Kuczyński, Michalski, Rajewski, Sawicka i Zajązkowski oraz około 150 osób spośród badaczy lokalnych i pozamiejscowych i 50 zaproszonych gości. Konferencja wysoko oceniła pracę Komisji, podnosząc ważną rolę podjętych działań w skali ogólnokrajowej i oceniając jako właściwe kierunki i formy pracy.

Na krajowej naradzie regionalnych i lokalnych towarzystw kulturalnych (22—23 III 1960 r.) wiceminister kultury i sztuki Zygmunt Garstecki określił przyjętą przez Komisję koncepcję dwukierunkowości ruchu naukowego na prowincji i angażowanie do współpracy miejscowej inteligencji, jako najszcześniejsze formy i metody pracy.³²

Działalność Komisji była też omawiana w wydawnictwach naukowych («Kwartalnik Historyczny», «Kwartalnik Historii Kultury Materialnej»), a także w prasie publicystycznej («Trybuna Mazowiecka», «Stolica», «Za i przeciw», «Kierunki», «Więź»)³³, były także przedruki publikowanych przez Komisję prac (np. *Ziemia*).

Paweł Jasienica, który z rozmowy z prezesem TNP dowiedział się o niemożności podjęcia w Płocku pracy naukowej, zainteresował się w czasie swego drugiego pobytu w mieście wynikami pracy Komisji i poświęcił tej sprawie obszerny artykuł *Dziwa Mazowieckie*³⁴.

Omówiona w pierwszym numerze «Notatek Płockich» niezbędność utworzenia w Płocku

regionalnego pisma popularno-naukowego³⁵, które stopniowo awansowały do pozycji pisma naukowego, została zrealizowana; 22 lipca 1956 roku ukazał się pierwszy numer «Notatek Płockich». Zarząd TNP nie wyraził zgody na wydawanie «Notatek» pod firmą Towarzystwa stwierdzając, że wobec braku redaktorów, autorów, czytelników i funduszy pewne jest, że kwartalnik nie będzie się mógł ukazywać. «Notatki» rozpoczęły zatem swój start jako Biuletyn Komisji Badań nad Powstaniem i Rozwojem Płocka. Już w pierwszych dwunastu numerach «Notatek» Komisja uzyskała i opublikowała 84 artykuły, wydała 15 broszur, odbitek i zaopatrzyła się w materiały na szereg dalszych numerów, uzyskując przy tym niezbędne fundusze. Skromne prowincjonalne pismo dążące nie bez trudu ku osiągnięciu poziomu naukowego, pomyślane było jako organ propagujący społeczną działalność naukową i dzwignia ułatwiająca podnoszenie kultury naukowej w regionie.

«Notatki» wypełniały też ważną społecznie funkcję ułatwiania startu początkującym badaczom. W tym zakresie «Notatki» odegrały istotną rolę dla stworzenia ruchu naukowego w Płocku. Dziś, zbliżający się do trzydziestoletniej rocznicy swego istnienia kwartalnik, który w swych 120 numerach znacznie przekroczył liczbę 1000 publikacji, w dużej części bardzo wartościowych, przedstawia zbiór różnorodnych materiałów dotyczących Płocka i regionu, stanowiąc pozycję bibliograficzną nie dającą się pominąć nieomal w żadnej pracy związanej z dziejami Płocka oraz rozwojem miasta i regionu.

Osobnym działem pracy Komisji były odczyty i sesje mające na celu, poza walorami merytorycznymi, pozyskiwanie badaczy lokalnych, ukazanie i pogłębianie cieszącego się społeczną aprobatą ruchu naukowego. Mimo niewątpliwie nadmiernej liczby odczytów (ca 60 rocznie) zainteresowania naukowe, które stały się w mieście modne, zapewniały prelekcjom frekwencję, nie słabnącą w pierwszych latach działania Komisji. Kilka prelekcji wygłoszono też poza Płockiem. Mimo dwu lat działalności Komisji, Towarzystwo Naukowe uważając nadal, że Komisja nie będzie w stanie kontynuować podjętego zadania i ulegnie likwidacji, traktowało ją jako istniejącą poza Towarzystwem. Dopiero wybrany w 1957 roku prezesem TNP adwokat Tadeusz Gierzyński na specjalnie zwołanym zebraniu, w którym wzięło udział kilka osób z Zarządu Towarzystwa, Komisji i zaproszonych działaczy społecznych, podniósł fakt stworzenia przez Komisję ruchu naukowego w Płocku oraz niedoceniając tego zjawiska przez TNP i postawił, jednogłośnie przyjęty wniosek, że Komisja staje się Komisją Badań Naukowych Towarzystwa Naukowego Płockiego, a «Notatki Płockie» zostaną pismem (od nr 13) Towarzystwa. Ustalono też, że okoliczności związane z odseparowaniem Komisji od Towarzystwa Nauko-

wego Płockiego nie będą podnoszone do czasu zintegrowania się Komisji z nowym zarządem TNP.

Komisja przekazała Towarzystwu swój majątek (barak, ruchomości, materiały i posiadane środki pieniężne) oraz mapy i plany, przygotowane artykuły do druku (ca 20) w «Notatkach Płockich», a także do projektowanego rocznika, oraz cztery tomy akt Komisji.

Przewodniczący Komisji zaproponował zinstytucjonalizowanie prowadzonych dotychczas kompleksów badań, które miały odąd stać się sekcjami naukowymi Towarzystwa Naukowego Płockiego.³⁶ Prezes TNP zwrócił się do Przewodniczącego Komisji o zorganizowanie i prowadzenie „ad multos annos” tych sekcji, które wejdą w skład Komisji Badań Naukowych Towarzystwa.

Stanowisko niektórych członków Komisji i Zarządu TNP wobec faktu, że od chwili ścisłego związania Komisji z TNP rozpoczął się nowy okres pracy Towarzystwa, które uzyskało szereg sekcji zajmujących się pracą naukową i własne pismo, nie wydaje się słuszne. Merytorycznie bowiem w działalności naukowej ośrodka nic się nie zmieniło, a formalna zmiana szyldu nie powinna być uznana za przełomową w jego dziejach. O istotnych zmianach merytorycznych otwierających trzeci okres w dziejach Towarzystwa należałoby mówić od chwili rozpoczęcia budowy płockiego kombinatu petrochemicznego. Wpłynęło to na zasadnicze zmiany społeczne w mieście i związana z tym konieczność nowego ukierunkowania działalności naukowej Towarzystwa, realizowanej przez Komisję Badań Naukowych TNP, której w sukurs przychodziły także prace badaczy spoza sekcji Towarzystwa, jak na przykład praca doktorska Jakuba Chojnackiego — *Petrochemia a rozwój Płocka*³⁷.

Płock szybko awansował do roli wielkiego ośrodka przemysłowego, a wkraczająca do miasta nowoczesność, ściśle związana z zagadnieniami technicznymi, wymagała nowego wyważenia punktu ciężkości, w założeniach pracy Towarzystwa, z tradycyjnego dotychczas kierunku humanistycznego, w stronę potężniejszej roli techniki. Zaspokojenie tej oczywistej potrzeby ułatwiło utworzenie w Płocku filii Politechniki Warszawskiej, zapewniając polepszenie możliwości kadrowych dla nowych kierunków badań. Uprzednio już ważne znaczenie merytoryczne, a także społeczne, wywarła przez zaangażowanie do badań licznych Płoczan, działalność Komitetu i Zakładu Badań Rejonów Uprzemysławianych PAN. Prowadzone przez Komitet i Zakład, który założył w Płocku Stację Naukową, różnorodne badania, w wielkiej mierze przyczyniły się do wielostronnego poznania części regionu, stanowiącego rejon uprzemysławiany.

W Komisji Badań Naukowych TNP liczącej, mimo wahań w czasie, kilkanaście sekcji, narastające nowe potrzeby naukowe powodowały, że obok sekcji reprezentujących dawne kie-

runki humanistyczne jak historia, literatura, kultura języka, socjologia oraz prawo, powstały nowe, zmieniające się lub zbliżające się do zakresu nauk ścisłych. Do tego typu należały sekcje: zoologiczna, rolna, architektury i urbanistyki, zastosowań matematyki, badań podwodnych, systemowej organizacji zarządzania, metod numerycznych i systemów mini-komputerowych, inżynierii lądowej, maszyn rolniczych i aparatury procesowej, energii alternatywnych oraz dokumentacyjna sekcja ikonograficzna. Niektóre z sekcji wyróżniały się swą dynamiczną działalnością, były i takie, które w pracy swej z różnych przyczyn słabły, w stopniu uzasadniającym ich likwidację (sekcja badań podwodnych, rolna i prawa).

Wartość i zakres działalności poszczególnych sekcji, liczących od dziesięciu (w jednym tylko

wypadku) do kilkudziesięciu członków, była bardzo różna. Odnosi się to zarówno do potencjału naukowego jak i charakteru osiągnięć naukowych. Działalność niektórych sekcji była ukierunkowana także ku praktycznym opracowaniom zleconych badań naukowych i ekspertyz, a nawet do technicznej pomocy w działalności Towarzystwa — na przykład sekcja architektury i urbanistyki oraz sekcja ikonograficzna.

Kierunek humanistyczny, mimo znacznej ilościowo przewagi sekcji o zakresie nauk ścisłych i przyrodniczych, tracąc swą wyłączność, pozostał jednak istotny w działalności naukowej Towarzystwa. Praca wszystkich sekcji, skierowana głównie ku zagadnieniom miasta i regionu, pozwoliła Towarzystwu zachować jego regionalny charakter.

dokończenie art. i przypisy w następnym numerze

Komunikat sekretariatu Seminarium Doktoranckiego przy Towarzystwie Naukowym Płockim

W dniu 6 czerwca 1984 r. o godz. 13.30 w Pałacu Kazimierzowskim w sali im. Józefa Brudzińskiego na Wydziale Dziennikarstwa i Nauk Politycznych odbyła się publiczna obrona rozprawy doktorskiej mgr. Mirosława Krajewskiego — nauczyciela z Radzynka-Żale w woj. wrocławskim.

Mgr Mirosław Krajewski obronił pracę na temat: „Ziemia Dobrzyńska w latach 1939—1945,

polityka okupanta i ruch oporu”, uzyskując tytuł doktora nauk politycznych.

Promotorem był prof. dr Tadeusz Kowalak z Uniwersytetu Warszawskiego, a recenzentami prof. dr Tadeusz Cieślak i prof. dr Zygmunt Hammerling. Komisji przewodniczyła prof. dr Alina Słomkowska z Wydziału Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego.

Sekretarz Seminarium Doktoranckiego
mgr Kazimierz Urbański